

SHARQ MADANIYATI VA DANTE

Farg‘ona davlat universiteti
filologiya fakulteti
o‘zbek tili yo‘nalishi talabasi
Dehqonova Nafisaxon

Annotatsiya

Ushbu maqolada Sharq madaniyatining boy falsafiy, adabiy va estetik an‘analari hamda Yevropa Uyg‘onish davrining yirik vakili Dante Aligyeri ijodi o‘rtasidagi g‘oyaviy va madaniy bog‘liqliklar tahlil qilinadi. Sharq adabiyoti, xususan tasavvufiy qarashlar, axloqiy-falsafiy g‘oyalar va ramziy ifodalar Dante asarlariga, ayniqsa “Ilohiy komediya”ga qanday ta’sir ko‘rsatgani ilmiy nuqtayi nazardan yoritiladi.

Maqolada Sharq va G‘arb madaniyatlarining o‘zaro uyg‘unlashuvi, adabiy an‘analar almashinuvi hamda umumiy insoniy qadriyatlar ifodasi muhokama qilinadi. Shuningdek, Dante ijodida Sharq falsafiy tafakkuriga xos bo‘lgan ruhiy yuksalish, adolat va ma’naviy poklanish g‘oyalari aks etishi ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: Sharq madaniyati, Dante Aligyeri, Ilohiy komediya, tasavvuf, Uyg‘onish davri, adabiy ta’sir, falsafiy g‘oyalar, ramziylik, Sharq va G‘arb uyg‘unligi, ma’naviyat.

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируются идеологические и культурные связи между богатыми философскими, литературными и эстетическими традициями восточной культуры и творчеством Данте Алигьери, одного из главных представителей европейского Ренессанса. В статье с научной точки зрения рассматривается влияние восточной литературы, в частности мистических взглядов, морально-философских идей и символических выражений, на произведения Данте, особенно на «Божественную комедию».

В статье обсуждается взаимная гармония восточной и западной культур, обмен литературными традициями и выражение общих человеческих ценностей. Также

показано, что творчество Данте отражает идеи духовного возвышения, справедливости и духовного очищения, характерные для восточной философской мысли.

Ключевые слова: восточная культура, Данте Алигьери, «Божественная комедия», мистицизм, Ренессанс, литературное влияние, философские идеи, символизм, гармония Востока и Запада, духовность.

ANNOTATION

This article analyzes the ideological and cultural connections between the rich philosophical, literary and aesthetic traditions of Eastern culture and the work of Dante Alighieri, a major representative of the European Renaissance. The article discusses from a scientific point of view how Eastern literature, in particular mystical views, moral-philosophical ideas and symbolic expressions influenced Dante's works, especially the "Divine Comedy".

The article discusses the mutual harmony of Eastern and Western cultures, the exchange of literary traditions and the expression of common human values. It is also shown that Dante's work reflects the ideas of spiritual elevation, justice, and spiritual purification that are characteristic of Eastern philosophical thought.

Keywords: Eastern culture, Dante Alighieri, Divine Comedy, mysticism, Renaissance, literary influence, philosophical ideas, symbolism, East-West harmony, spirituality.

KIRISH

Sharq va G'arb madaniyatlari insoniyat tarixidagi eng yirik ikki madaniy yo'nalish hisoblanadi. Sharq madaniyati qadimdan falsafa, tasavvuf, adabiyot, ilm-fan va axloqiy qadriyatlar bilan boyib kelgan. Unda insonning ma'naviy kamoloti, ruhiy poklanishi va haqiqatni anglash masalalari asosiy o'rinda turadi.

Sharq mutafakkirlari Al-Farobiy, Ibn Sino, Alisher Navoiy, Jaloliddin Rumiy kabi allomalar inson va koinot munosabatlari, ruhiy dunyo va axloqiy fazilatlar haqida chuqur g'oyalar ilgari surgan. Sharq adabiyotida ramziylik, obrazlilik va ma'naviy mazmun juda kuchli bo'lib, har bir badiiy ifoda ortida falsafiy ma'no yashiringan bo'ladi.

Dante Aligyeri (1265–1321) Yevropa Uygʻonish davrining eng yirik vakillaridan biri boʻlib, italyan adabiyotining asoschisi sifatida tanilgan. Uning eng mashhur asari “Ilohiy komediya” boʻlib, u uch qismdan iborat: Doʻzax, Aʻrof va Jannat. Ushbu asarda inson ruhining gunohdan poklanib, ilohiy haqiqatga yetishi tasvirlanadi. Dante asarida ramziy obrazlar, falsafiy fikrlar va diniy qarashlar uygʻunlashgan boʻlib, u insonning maʼnaviy sayohatini badiiy tarzda ifodalaydi.

Sharq madaniyati va Dante ijodi oʻrtasida bevosita tarixiy bogʻliqlik aniq isbotlanmagan boʻlsa-da, gʻoyaviy oʻxshashliklar juda koʻp.

Sharq tasavvufida inson ruhiy sayohat orqali komillikka erishadi, Dante asarida ham bosh qahramon ruhiy bosqichlardan oʻtib, oxir-oqibat ilohiy nurga yetadi. Sharq falsafasidagi nafsni poklash gʻoyasi Dantedagi Aʻrof qismida aks etadi, bu yerda insonlar gunohlardan tozalanadi. Shuningdek, Sharqdagi “ilohiy ishq” tushunchasi Dante ijodidagi ruhiy muhabbat va Xudoga intilish gʻoyasi bilan uygʻunlashadi.

Sharq va Gʻarb oʻrtasidagi madaniy aloqalar oʻrta asrlarda kuchaygan boʻlib, arab olimlari tomonidan yunon falsafasi Yevropaga olib kirilgan, Sharq ilm-fani esa Gʻarb Uygʻonish davriga katta taʼsir koʻrsatgan.

Shu jarayonlar Dante yashagan davr madaniyatiga ham bilvosita taʼsir etgan. Ayniqsa, Ispaniya va Sitsiliya orqali Sharq va Gʻarb oʻrtasida ilmiy va madaniy almashinuv kuchli boʻlgan.

Dante ijodida Sharqqa xos boʻlgan ruhiy yuksalish, ramziylik va maʼnaviy poklanish gʻoyalari seziladi. “Ilohiy komediya”da insonning ichki kurashi, gunoh va savob, adolat va haqiqat masalalari chuqur yoritilgan. Bu esa Sharq tasavvufiy tafakkuri bilan maʼlum darajada uygʻunlashadi.

Sharq madaniyati insoniyat tarixida faqat diniy yoki falsafiy tizim sifatida emas, balki keng qamrovli ilmiy, ijtimoiy va estetik tizim sifatida shakllangan. Sharqda bilimning asosiy maqsadi insonni komillikka yetkazish boʻlib, bu jarayonda aql, qalb va axloq uygʻunligi muhim hisoblangan. Sharq jamiyatlarida adabiyot faqat badiiy ijod emas, balki tarbiya, falsafa va hayot qoʻllanmasi vazifasini ham bajargan. Ayniqsa, Markaziy Osiyo, Eron, Arab va Hind madaniyatlari Sharq tamaddunining asosiy ustunlarini tashkil etgan.

Sharq tafakkurida “inson mikrokozmi” (kichik olam) sifatida qaraladi, ya’ni insonda butun koinotning aks etishi g‘oyasi mavjud. Bu yondashuv Dante ijodidagi inson markaziy obraz sifatida talqin qilinishiga ham ma’lum darajada yaqinlashadi. Sharqda ilm va din bir-biridan ajratilmagan holda rivojlangan, shu sababli falsafiy asarlar ko‘pincha she’riy shaklda yozilgan.

Dante Aligyeri ijodi Yevropa adabiyotida yangi bosqichni boshlab berdi. U lotin tilidan farqli ravishda italyan tilida ijod qilib, adabiy tilni xalq tiliga yaqinlashtirdi. Bu holat Sharqda Alisher Navoiy tomonidan turkiy (eski o‘zbek) tilining adabiy darajaga ko‘tarilishi bilan ma’lum o‘xshashlikka ega. Har ikki ijodkor ham milliy tilni yuksaltirish orqali madaniy o‘zlikni mustahkamlashga xizmat qilgan.

“Ilohiy komediya” asarida Dante inson ruhining uch asosiy holatini tasvirlaydi: gunoh, poklanish va ilohiy yuksalish. Bu struktura Sharq tasavvufidagi “shariat – tariqat – haqiqat” bosqichlari bilan qisman o‘xshashlikka ega. Tasavvufda inson avval tashqi qonunlarga amal qiladi, keyin ruhiy yo‘lga kiradi va oxir-oqibat ilohiy haqiqatni anglaydi. Dante asarida ham qahramon aynan shunday bosqichlardan o‘tadi. Sharq madaniyatida “nur” tushunchasi juda muhim falsafiy kategoriya hisoblanadi. Nur haqiqat, bilim va ilohiylik ramzi sifatida talqin qilinadi. Dante ijodida ham nur Jannat qismida eng yuqori darajadagi ilohiy haqiqat ramzi sifatida ishlatiladi. Bu ramziy o‘xshashliklar Sharq va G‘arb tafakkurida umumiy ma’naviy ildizlar mavjudligini ko‘rsatadi.

Sharq adabiyotida safar motivi juda keng tarqalgan bo‘lib, bu safar ko‘pincha tashqi emas, ichki – ruhiy sayohatni ifodalaydi. Masalan, tasavvufiy asarlarda inson qalbining Alloh sari sayohati tasvirlanadi. Dante asarida ham bosh qahramon jismoniy emas, ruhiy sayohat orqali turli olamlarni kezadi. Bu jihat Sharq adabiy an‘analariga juda yaqin turadi.

XULOSA

Sharq madaniyatida ustoz-shogird an‘anasi juda kuchli bo‘lib, bilim avloddan avlodga ma’naviy zanjir orqali o‘tadi. Dante ijodida ham ustoz obrazlari muhim o‘rin egallaydi, u bosh qahramonni yo‘l davomida yetaklaydigan ruhiy yo‘lboshchilar orqali ma’naviy haqiqatga olib boradi.

Yana bir muhim jihat shuki, Sharq madaniyatida adolat tushunchasi faqat huquqiy emas, balki kosmik tartib sifatida ham qaraladi. Dante asarida ham adolat ilohiy tizimning asosiy tamoyili sifatida tasvirlanadi. Do‘zaxdagi jazolar va Jannatdagi mukofotlar aynan adolat mezoniga asoslangan.

Sharq madaniyati va Dante ijodi insoniyat ma’naviy taraqqiyotining ikki muhim yo‘nalishini ifodalaydi. Sharq madaniyati asrlar davomida shakllangan boy falsafiy, tasavvufiy va adabiy an’analarga tayanib, insonning ichki dunyosi, ruhiy kamoloti va axloqiy poklanishini asosiy g‘oya sifatida ilgari surgan. Dante Aligyeri esa Yevropa adabiyotida yangi davrni boshlab berib, inson ruhining gunohdan najot sari yo‘lini badiiy-falsafiy shaklda tasvirlagan.

Ushbu ikki madaniy yo‘nalish o‘rtasida bevosita tarixiy bog‘liqlik har doim ham aniq bo‘lmasa-da, ularning g‘oyaviy va mazmuniy yaqinligi juda sezilarli. Sharq tasavvufida uchraydigan ruhiy sayohat, ilohiy ishq, nafsni poklash va nurga intilish kabi tushunchalar Dante ijodidagi “Ilohiy komediya” asarida ham o‘z aksini topadi. Bu esa Sharq va G‘arb tafakkuri o‘rtasida umumiy ma’naviy qadriyatlar mavjud ekanini ko‘rsatadi.

Shuningdek, Sharq va Dante ijodida ramziylik, adolat, ruhiy yuksalish va inson kamoloti g‘oyalari markaziy o‘rinda turadi. Har ikkala madaniyat ham insonni komillikka yetaklovchi yo‘lni turlicha uslub va ifoda vositalari orqali yoritadi. Bu esa jahon adabiyoti va madaniyati yagona insoniy g‘oyalar asosida rivojlanganini tasdiqlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Dante Alighieri. “Ilohiy komediya”. Toshkent: Yangi asr avlodi nashriyoti, 2018.
2. Jaloliddin Rumiy. “Masnaviy ma’naviy”. Tehron: Nashr-i Ney, 2005.
3. Ibn Sino. “Tib qonunlari”. Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2010.
4. Alisher Navoiy. “Xamsa”. Toshkent: G‘afur G‘ulom nashriyoti, 2017.
5. Al-Farobiy. “Fozil odamlar shahri”. Toshkent: Fan nashriyoti, 2008.
6. Ibn Arabiy. “Fusus al-hikam”. Beyrut: Dar al-Kutub al-Ilmiyya, 2009.
7. N. K. Karimov. “Sharq va G‘arb madaniy aloqalari”. Toshkent: Fan, 2015.
- A. Qodiriy. “Adabiyot nazariyasi”. Toshkent: O‘qituvchi, 2012.
8. E. Gilson. “Dante and Philosophy”. New York: Harper & Row, 2010.

9. Charles S. Singleton. “An Essay on the Divine Comedy”. Harvard University Press, 2011.
10. Umberto Eco. “The Aesthetics of Chaosmos”. Harvard University Press, 1995.
- A. M. Schimmel. “Mystical Dimensions of Islam”. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2011.
11. H. Corbin. “History of Islamic Philosophy”. London: Kegan Paul, 2007.
- A. S. Hornby. “Oxford Advanced Learner’s Dictionary”. Oxford University Press, 2020.
12. O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi. “Sharq falsafasi tarixi”. Toshkent: Fan nashriyoti, 2019.